

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КЛОЧКО Анатолій Миколайович

УДК 373.547

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ВИХОВАНЦІВ
ЛІЦЕЇВ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ**

13. 00. 04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Кривий Ріг – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному педагогічному університеті

ім. Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент **Гавриш Ірина Володимирівна**,
Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди,
доцент кафедри педагогіки початкового навчання і дошкільного виховання

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор **Нечепоренко Лідія Сергіївна**,
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, завідувач
кафедри педагогіки;
кандидат педагогічних наук, доцент **Савченко Лариса Олексіївна**,
Криворізький державний педагогічний університет, доцент кафедри
педагогіки

Провідна установа - Луганський державний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка,
кафедра педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м. Луганськ

Захист відбудеться “20” червня 2001 року о 12 годині на засіданні
вченої ради

К 09.053.01 у Криворізькому державному педагогічному університеті за адресою: 50086,
м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна, 54, ауд. 230.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Криворізького державного педагогічного
університету (50086, м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна, 54).

Автореферат розісланий “19” травня 2001 року

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Штельмах Г. Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В ієрархії суспільних цінностей розвинених країн забезпеченість суспільства висококваліфікованими юристами становить один з найсуттєвіших чинників, що впливають на розвиток економіки, культури, соціальні та політичні процеси. Через це підвищені вимоги до представників юридичної професії, особливий статус має юридична освіта в системі вищої школи.

В Україні сучасна система юридичної освіти не задовольняє суспільний попит. У нашій країні юристів, відносно загальної кількості населення, вдвічі-вчетверо менше, ніж у розвинених країнах. Відчувається гостра потреба в юристах вищої кваліфікації. Тому зрозумілими стають спроби реформування системи юридичної освіти за такими напрямками: спеціалізація вищої юридичної освіти, збільшення питомої ваги спеціальних юридичних дисциплін, створення ліцеїв юридичного профілю.

Перші ліцеї, які з'явились в Україні на початку XIX ст., були справжніми культурними та науковими осередками і відігравали значну роль у формуванні інтелектуальної еліти нації. Історія становлення та розвитку української ліцейської освіти того періоду розкривається в роботах М.Даниша, С.Павлова, С.Чуйко та ін. За радянських часів ліцеї на території українських земель були заборонені як "буржуазні осередки". За таких умов дослідження з питань ліцейської тематики були неможливими.

За наших часів проблема відродження ліцейської освіти в Україні розглядається науковцями як одна із пріоритетних, але вкрай малодосліджених проблем педагогічної науки. Хоч деякі практичні кроки на шляху розбудови ліцейської освіти вже зроблено. Зокрема, на законодавчому рівні ліцеєві надано статус середнього загальноосвітнього навчального закладу, метою якого є навчання й виховання здібних дітей. На теоретичному рівні вирішені питання щодо концептуальних засад ліцейської освіти. Спільною для багатьох науковців є думка про необхідність здійснення ліцейської освіти на засадах особистісно-зорієнтованої педагогіки (В.Алфімов, І.Бех, В.Докучаєва, Л.Твердохліб та ін.).

Сьогодні науковці України особливу увагу приділяють питанням технологічного забезпечення ліцейської освіти (В.Алфімов, В.Докучаєва, Л.Твердохліб, П.Хейфец та ін.), розробці навчальних програм з окремих предметів (Н.Завертана, В.Ісаєнко, М.Кириченко, Т.Сердюкова, В.Філатов, Н.Христюк та ін.), пошуку нових методів та форм організації навчально-виховного процесу (Г.Розанцев, І.Соколюк, О.Швед та ін.).

Створення ліцеїв юридичного профілю розпочалося в Україні в другій половині 90-х років ХХ ст. Зроблено лише перші кроки в розбудові мережі юридичних ліцеїв, теоретичному обґрунтуванні та технологічному забезпеченні ліцейської юридичної освіти. Як наслідок, сьогодні в Україні функціонують чотири ліцеї, а серед праць, у яких висвітлюються теоретичні й методичні засади їх діяльності, можна назвати лише роботи В.Докучаєвої і Л.Твердохліб. Проте зазначені дослідження не розв'язують тих проблем, що стосуються формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю.

Таким чином, актуальність дисертаційного дослідження зумовлена необхідністю усунення суперечності між потребою суспільства в юридичній інтелектуальній еліті, без якої важко розв'язувати складні завдання розбудови української правової держави, та відсутністю в Україні науково обґрунтованої, технологічно виваженої системи відбору, навчання й виховання здібної до юриспруденції молоді.

Враховуючи результати сучасних педагогічних досліджень, а також отримані нами експериментальні дані, зазначена суперечність може бути конкретизована як система взаємопов'язаних протиріч між:

- необхідністю відбору для навчання в юридичних ліцеях здібних до юриспруденції старшокласників та відсутністю психолого-педагогічного інструментарію для його здійснення;
- необхідністю формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю та нерозробленістю теоретичних основ зазначеного процесу;
- необхідністю утворення педагогічно доцільного середовища для формування професійних здібностей у ліцейстів і невизначеністю педагогічних умов його створення.

Необхідність подолання зазначених суперечностей і обумовила вибір теми нашого дослідження: “Педагогічні умови формування професійних здібностей вихованців ліцеїв юридичного профілю”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди за темою “Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах” (РК № 1 –20 0199 У 004104), включеного на конкурсній основі до координаційного плану найважливіших досліджень Міністерства освіти і науки України. Тема затверджена на вченій раді Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол №1 від 31 серпня 2000 р.), узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №1 від 23 січня 2001 р.).

Об'єкт дослідження - процес формування професійних здібностей у старшокласників.

Предмет дослідження - педагогічні умови формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю.

Мета дослідження - теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю.

В основу дисертаційного дослідження покладено **припущення**, що ефективність процесу формування професійних здібностей у вихованців ліцею юридичного профілю можна суттєво підвищити за умов:

- організації навчання й виховання здібних до юриспруденції старшокласників за профільно-рівневою освітньою моделлю;
- здійснення конкурсного відбору серед абітурієнтів на основі вступних іспитів і тестування;
- реалізації принципів індивідуального підходу, співпраці й співтворчості на засадах особистісно-зорієнтованого навчання і виховання із застосуванням модульно-рейтингової технології;
- дотримання принципів діяльнісного підходу на засадах розвиваючого навчання із застосуванням елементів знаково-контексної технології;
- забезпечення наступності в змісті, методах, формах і засобах роботи юридичних ліцеїв і вищих юридичних навчальних закладів, спрямованої на формування професійних здібностей майбутніх юристів.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі **завдання**:

- з'ясувати сутність основних дефініцій проблеми дослідження й теоретичних підходів до її вирішення;
- здійснити науково-педагогічне обґрунтування умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю;
- експериментально перевірити педагогічні умови формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю;
- розробити методичні рекомендації для викладачів ліцеїв юридичного профілю щодо формування професійних здібностей у ліцеїстів.

Методологічною основою дослідження є філософські ідеї про пізнання й відображення дійсності в людській свідомості, закони і категорії теорії пізнання, діалектична теорія про загальний зв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ об'єктивної дійсності (Г.Гегель, І.Кант, Л.Фейєрбах та ін.), принципи й методи системного (В.Афанасьєв, Б.Гершунський, М.Каган,

Д.Конторов, Б.Українцев та ін.) і діяльнісного (Б.Ананьєв, Л.Виготський, О.Леонт'єв, С.Рубінштейн та ін.) підходів.

Теоретичною основою дослідження стали основні положення психології й педагогіки здібностей (Л.Венгер, Дж.Гілфорд, В.Дружинін, В.Крутецький, Н.Лейтес, К.Платонов, Б.Теплов та ін.), теоретичні й емпіричні надбання особистісно-зорієнтованого підходу й гуманістичної педагогіки (Ш.Амонашвілі, І.Бех, Л.Нечепоренко, О.Савченко, В.Сухомлинський, О.Сухомлинська, І.Якиманська та ін.), праці, присвячені питанням професійного становлення майбутніх фахівців взагалі і юристів зокрема (О.Бандурка, В.Васильєв, В.Венедиктов, І.Зязюн, В.Кондрашова, С.Мельничук, Н.Ничкало, П.Орлов, В.Пікельна, В.Романов, В.Шадриков, О.Ярмиш та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: методи аналізу (порівняльного, історичного, контент-аналізу), систематизації й узагальнення для порівняння різних поглядів на досліджувану проблему, обґрунтування педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю, метод моделювання для розробки системи заходів, спрямованих на реалізацію досліджуваних умов; *емпіричні*: педагогічний експеримент для перевірки гіпотези дослідження, тестування, спостереження, бесіда, опитування для виявлення рівня сформованості окремих складових симптомокомплексу професійних здібностей в учасників експерименту; *методи математичної статистики* для статистичного групування експериментальних даних і перевірки статистичної гіпотези.

Експериментальна база та етапи дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася в три етапи упродовж 1995-2000 років на базі юридичного ліцею при Національному університеті внутрішніх справ та профільних юридичних класів Безлюдівської загальноосвітньої школи № 1, навчально-виховного комплексу “Освіта” № 178 м. Харкова, гімназії № 1 м. Керчі, загальноосвітньої школи № 3 із ліцей-ними класами і навчально-виховного комплексу №9 м. Суми. Всього дослідженням було охоплено 1096 учнів 9 – 11 класів.

На *першому етапі* (1995-1996 рр.) проаналізовано наукову літературу з проблеми дослідження, здійснено обґрунтування педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю, визначено науковий апарат і програму дослідження. На *другому етапі* (1997-1999 рр.) розроблено програму реалізації досліджуваних умов, проведено експериментальну апробацію основних ідей дослідження. На *третьому етапі* (2000-2001 рр.) проаналізовано та узагальнено експериментальні дані, сформульовано висновки дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: вперше здійснено порівняльну характеристику феноменологічного й онтологічного підходів до визначення термінологічного апарату теорії здібностей і обґрунтовано доцільність проведення педагогічних досліджень у контексті останнього; теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю, розроблено програму їх реалізації. Подальшого розвитку дістали питання формування адекватної професійної мотивації і усталеності, удосконалювання умінь і навичок роботи з навчальною і науковою літературою.

Теоретичне значення роботи полягає у систематизації сучасних наукових підходів до проблеми здібностей; аналізові основних освітніх моделей, що істотно відрізняються через різні наукові підходи до визначення детермінант розвитку здібностей; теоретичному обґрунтуванні доцільності навчання й виховання здібних старшокласників за моделлю профільно-рівневої диференціації; розробці і науковому обґрунтуванні педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю і програми їх реалізації в урочній та позаурочній навчально-виховній роботі в юридичних ліцеях.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці й упровадженні в практику спецкурсів “Спеціальна підготовка”, “Культура мовлення” і “Людина й культура”, системи виховних заходів, спрямованих на формування професійних здібностей і адекватної професійної мотивації у ліцеїстів, опанування ними соціальною роллю працівника органів внутрішніх справ, системи методичної роботи, спрямованої на підготовку викладачів ліцею до формування професійних здібностей у вихованців.

Особистий внесок автора полягає в обґрунтуванні основних ідей досліджуваної проблеми, визначенні, обґрунтуванні та апробації педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю та програми їх реалізації в урочній та позаурочній навчально-виховній роботі в юридичних ліцеях.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом публікацій науково-методичних праць автора, виступів із доповідями, науковими повідомленнями на всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях (Харків -1996, 1997, 1998, 1999, 2000, Полтава - 2000). Результати дослідження впроваджено в юридичному ліцеї при Національному університеті внутрішніх справ м. Харкова як в урочній, так і в позаурочній навчально-виховній роботі в дев'ятих – одинадцятих класах.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 6 наукових праць, 4 із яких - у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (293 найменування), додатків. Основний зміст дисертації викладено на 169 сторінках. Робота містить 17 таблиць, 11 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір проблеми дослідження, визначено науковий апарат, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження.

У першому розділі дисертації - *“Теоретичні питання формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю”* - дана характеристика стану досліджуваної проблеми в педагогічній науці й практиці, здійснено теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю. Проаналізовано літературу з теми дослідження.

У розділі здійснено порівняльну характеристику феноменологічної (В.Крутецький, К.Платонов, Б.Теплов, Е.Торенс, В.Юркевич та ін.) і онтологічної (В.Дружинін, Л.Черемошкіна, В.Шадриков та ін.) теорії здібностей. Встановлено істотні відмінності феноменологічного і онтологічного підходів у трактуванні основних понять теорії здібностей – дефініцій “задатки”, “здібності”, “загальні здібності”, “спеціальні здібності”, “професійні здібності” тощо. Так, якщо у феноменологічному підході під *професійними здібностями* розуміють “сукупність відносно стійких індивідуально-психологічних якостей особистості, яка на основі компенсації одних властивостей іншими визначає успішність навчання певної професії та її виконання” (К.Платонов), то в онтологічному підході *професійні здібності* визначаються як “системне сполучення пізнавальних, комунікативних і регуляторних здібностей, від яких залежить успішність опанування професією та її виконання” (В.Шадриков).

У процесі порівняння зазначених підходів виявлено суттєві відмінності у визначенні *структури професійних здібностей*. Так, якщо у феноменологічній теорії основою для виявлення структури служать особливості конкретної діяльності, то в онтологічній – як вихідна виступає концепція психічних функцій, впроваджена Б.Ананьєвим. Відповідно до неї здібності мають трьохкомпонентну структуру, включаючи функціональну складову (сукупність

генетично обумовлених компонентів здібностей), операційну складову (систему дій, необхідних для здійснення діяльності) і регулюючу складову (мотиваційний компонент і контрольні дії).

Встановлено відмінності феноменологічної й онтологічної теорій у підходах до визначення *рівнів і етапів розвитку здібностей*. Так, якщо у феноменологічній теорії розрізняють репродуктивні й творчі здібності і, відповідно, етапи наслідування і творчості, то в онтологічній теорії відокремлюють чотири рівні і, відповідно, чотири етапи: 1 рівень – додіяльнісний розвиток здібностей; 2 рівень – поява в структурі здібностей операційних механізмів; 3 рівень – поява регулюючих механізмів; 4 рівень – поява функціональної системи здібностей.

Зроблено висновок про доцільність здійснення педагогічних досліджень у контексті онтологічної теорії здібностей, оскільки вона дає можливість розробити науково виважені підходи до формування здібностей.

Виявлено, що в педагогіці й психології здібностей існує три підходи до розв'язання питання про детермінанти розвитку здібностей: генетичний (Ф.Гальтон, М.Мерфі, Л.Терстоун та ін.), що відводить основну роль у детермінації здібностей спадковості, середовищний (О.Леонтьєв, О.Овчинникова, Ю.Гиппенрейтер та ін.), представники якого вважають визначальним фактором розвитку здібностей зовнішні умови, і генотип-середовищний (В.Дружинін, К.Крутецький, К.Платонов, Б.Теплов та ін.), прихильники якого вважають, що рівень розвитку здібностей визначається як спадковими факторами, так і впливами середовища.

З'ясовано, що в світовій освітній практиці (залежно від підходу до визначення детермінант здібностей, на якому вони ґрунтуються) виділяють 4 основні освітні моделі.

До концептуальних основ *відбірково-поточної* моделі, що ґрунтується на генетичній парадигмі здібностей, відносяться такі твердження: здібності є природженими й можуть бути продіагностовані у дітей, починаючи з 11-12-річного віку; здібності носять загальний характер. Характерними рисами цієї моделі є: формування навчальних груп за результатами тестування, зосередження найбільш кваліфікованих учителів у потоках учнів із найвищим інтелектуальним потенціалом; практична неможливість переходу учнів до більш сильного потоку; мінімальна індивідуалізація. За відбірково-поточною моделлю працюють навчально-виховні заклади в Голландії, Англії тощо.

Теоретичною основою *постановочної моделі* є генетична парадигма здібностей, в якій до основних положень відноситься теза про те, що когнітивні здібності до різних предметів можуть бути різними. Тому постановочна модель навчання передбачає об'єднання учнів у групи "змішаних здібностей", в яких вони вивчають певний набір предметів – суспільні науки,

рідну мову, деякі точні науки. У групи “рівних здібностей”, де вивчаються математика й іноземні мови, учнів об’єднують за результатами тестів. Як правило, подаються три рівні вивчення предмета. Залежно від досягнутих успіхів й бажання учня можлива ротація, що здійснюється два або три рази протягом навчального року. За постановочною моделлю працюють навчально-виховні заклади в Німеччині, США тощо.

Модель “змішаних здібностей” ґрунтується на середовищній парадигмі здібностей. Тому при реалізації цієї моделі створюються класи “змішаних здібностей”, в яких учні вивчають усі предмети. У моделі “змішаних здібностей” з внутрішньою диференціацією навчальний матеріал з усіх предметів розподіляється на базові навчальні одиниці, кожна з яких опрацьовується у два етапи (перший етап - колективна робота над базовою навчальною одиницею та діагностичне тестування; другий етап - опрацювання вивченого матеріалу на двох рівнях - корекційному й додатковому). У моделі “змішаних здібностей” без внутрішньої диференціації етап корекційної (або додаткової) роботи не здійснюється. За цією моделлю працюють загальноосвітні школи в Україні.

Теоретичною основою моделі *профільно-рівневої диференціації* є генотип-середовищна парадигма. Сутність профільно-рівневої диференціації полягає в тому, що у відповідності з інтересами (профільна диференціація) із здібних старшокласників на основі конкурсного відбору (рівнева диференціація) формуються гомогенні групи, в яких навчальні предмети відповідно до профілів диференціюються за змістом у три цикли: загальнокультурний, прикладний і професійний.

Виявлено, що у контексті завдань нашого дослідження найбільший інтерес становить світовий досвід освітян щодо організації навчально-виховного процесу за моделлю профільно-рівневої диференціації. З’ясовано, що найбільш розповсюдженим у світовій освітній практиці типом середніх загальноосвітніх навчальних закладів, в яких реалізується зазначена модель, є ліцей. Сучасні ліцеї зберігають статус вищого ступеня середньої школи у 11 країнах Європи: Франції, Італії, Польщі, Румунії, Греції, Португалії, Фінляндії, Нідерландах, Люксембурзі, Швейцарії, Бельгії, а також у деяких країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Вони працюють на базі 6-річної (або 5-річної) початкової школи і характеризуються високим ступенем рівневої та профільної диференціації. З досвіду, накопиченого ліцейською освітою, безсумнівний інтерес для нас становить поступове поглиблення диференціації. Так, у шостому

класі французьких ліцеїв учні поділяються на два відділення, у другому класі створюється додаткове відділення для навчання найбільш здібних учнів, а у нульовому класі відбувається перерозподіл ліцеїстів на п'ять відділень.

У результаті ретроспективного аналізу встановлено, що історію розвитку ліцейської освіти в Україні можна поділити на п'ять періодів: період елітарних ліцеїв (1805-1875); перехідний період (1875-1920); міжвоєнний період західноукраїнських ліцеїв (1920-1940); період заборони ліцеїв (1940-1990); новітній період (з 1990). Сьогодні проблема відродження ліцейської освіти в Україні вважається одним із пріоритетних напрямків реформування освітньої системи. Зростає мережа ліцеїв, достатньо уваги приділяється їх відродженню на законодавчому рівні: визначено статус ліцеїв, розроблено “базисні навчальні плани”.

Юридичний ліцей у м. Харкові засновано в 1996 р. При визначенні пріоритетного напрямку його навчально-виховної діяльності ми спирались на Закон України “Про освіту”, а також відповідні нормативні акти Міністерства освіти й науки. Ґрунтуючись на цих документах, а також враховуючи світовий досвід розбудови елітарної освіти, пріоритетним напрямком діяльності ліцею обрано завдання формування професійних здібностей ліцеїстів на базі їх загальноосвітньої підготовки.

На основі аналізу наукових джерел розкрито сутність дефініцій “розвиток” і “формування”. З'ясовано, що під розвитком (прогресивним) професійних здібностей слід розуміти процес їхніх змін, що супроводжується вдосконалюванням за кількісними й якісними параметрами, а під їх формуванням - цілеспрямований розвиток. Встановлено, що процес формування професійних здібностей підпорядковується дії як загальних закономірностей формування здібностей, так і більш специфічних, що є предметом вивчення психології праці. Спираючись на наведені закономірності, виявлено педагогічні умови формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю: організація навчання й виховання здібних до юриспруденції старшокласників за профільно-рівневою освітньою моделлю; здійснення конкурсного відбору серед абітурієнтів на основі вступних іспитів і тестування; реалізація принципів індивідуального підходу, співпраці і співтворчості на засадах особистісно-зорієнтованого навчання і виховання із застосуванням модульно-рейтингової технології; дотримання принципів діяльнісного підходу на засадах розвиваючого навчання із застосуванням елементів знаково-контексної технології; забезпечення наступності в змісті, методах, формах і засобах роботи юридичних ліцеїв і вищих юридичних навчальних закладів, спрямованої на формування професійних здібностей майбутніх юристів. Здійснено теоретичне обґрунтування досліджуваних педагогічних умов.

У другому розділі - “Експериментальна апробація педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю” - обґрунтовано загальну методику дослідження й подано аналіз ходу та результатів педагогічного експерименту.

При виконанні експериментальної роботи застосовано статистичний однофакторний експеримент, відповідно до логіки якого вона містила чотири етапи: констатуючий, формуючий, контрольний етапи та етап узагальнення результатів експерименту.

На констатуючому етапі здійснено вимірювання показників первинного рівня сформованості професійних здібностей в учасників експерименту. Вимірювання здійснювалось у контексті теорії непрямих вимірювань С.Стивенса з використанням рангової й номінативної шкал, що й обумовило вибір відповідних критеріїв, показників і методів. Отримані на констатуючому етапі дані свідчать про допрофесійний рівень сформованості в учасників експерименту усіх складових симптомокомплексу здібностей до юридичної професії. Крім того виявлено, що, не зважаючи на те, що ліцейська освіта розрахована на роботу в “гомогенних групах”, як у контрольних, так і в експериментальних класах спостерігається значний розкид у рівнях сформованості професійних здібностей. Отже, доцільність формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю на засадах особистісно-зорієнтованого підходу підтверджено експериментально.

Головною цільовою установкою для експериментальних класів (К_е) на *формулюючому етапі* було обов’язкове дотримання виявлених педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю. У контрольних класах (К_к) формування в учнів професійних здібностей здійснювалось традиційно в процесі вивчення навчальних предметів, а також при проведенні виховних заходів.

На основі аналізу професіограми юридичної діяльності, навчального плану й навчальних програм Національного університету внутрішніх справ м. Харкова, вимірювання показників рівня сформованості професійних здібностей у його випускників визначено складові симптомокомплексу професійних здібностей, які доцільно формувати у вихованців ліцеїв юридичного профілю: загальні когнітивні й комунікативні здібності, професійну усталеність, здібності до ділового мовлення.

Встановлено, що до когнітивних здібностей відносять сенсорні, перцептивні, мнемічні, інтелектуальні здібності, а також уяву (Л.Фрідман); комунікативні здібності розглядають як системне сполучення здібностей до соціальної перцепції, безпосередньо комунікативних і

інтерактивних здібностей (Л.Савенкова), професійну усталеність – як інтегративну здібність особистості, до структури якої входять стійкість до стресу, працездатність в екстремальних ситуаціях, волюв'язність, високий рівень самоконтролю над емоціями та поведінкою (В.Дяченко). Виявлено необхідність при формуванні зазначених здібностей застосування психолого-педагогічних тренінгів (В.Дяченко, В.Кан-Калик, Г.Яворська). З'ясовано, що здібності до ділового мовлення відіграють у професійній діяльності юристів значну роль. Узагальнення наведених у методичній літературі підходів дозволило розробити заходи, що сприяють формуванню здібностей до ділового мовлення: запровадження спецкурсу “Ділове мовлення”; включення до навчальних програм із української мови і української літератури мікрОВикладань і мікротренінгів відповідного спрямування.

Конкретизовано цілі роботи, спрямованої на опанування ліцеїстами основами професійної діяльності: формування уявлень про нормативно схвалений спосіб юридичної діяльності й розвиток адекватної професійної мотивації. З'ясовано, що в юридичній психології розрізняють п'ять типів професійної мотивації: ситуативний, конформістський, компенсаторний, кримінальний і адекватний типи (В.Васильєв). Встановлено, що адекватний тип мотивації передбачає органічний сплав зовнішніх і внутрішніх мотивів, високий рівень мотивації досягнення, органічне співіснування потреб “для себе” та “для інших”, високий рівень сформованості потреби наслідування загальноприйнятим у суспільстві нормам. Виявлено шляхи формування адекватної мотивації у ліцеїстів: організація правового виховання як в урочний, так і в позаурочний час, здійснення системи заходів, спрямованих на опанування ліцеїстами соціальною роллю юристів. З'ясовано доцільність формування у ліцеїстів уявлень про нормативно схвалений спосіб юридичної діяльності в контексті концепції системогенезу професійної діяльності В.Шадрикова.

Розроблено два варіанти програми реалізації педагогічних умов формування професійних здібностей у ліцеїстів. Провідною ідеєю першого варіанта було припущення, що робота, спрямована на реалізацію досліджуваних умов, буде ефективною, якщо її постійно й систематично здійснювати як в урочний, так і в позаурочний час. При цьому, беручи до уваги другий критерій оптимальності - раціональні витрати часу й ресурсів, – було прийнято рішення про недоцільність запровадження спецкурсів, основне завдання яких зводилося б до формування професійних здібностей майбутніх юристів. До програми було включено: предмети профільного блоку (у процесі їхнього вивчення у ліцеїстів формуються правові знання, що є основою конвенціональності поведінки і правової культури майбутнього працівника органів внутрішніх справ); предмети прикладного блоку - “Українська мова” і “Українська література” (у процесі вивчення цих предметів впроваджено мікро-викладання й мікро-тренінги

з питань ділового мовлення); предмети загальнокультурного блоку (на уроках із зазначених предметів проводились мікро-тренінги, метою яких було формування когнітивних здібностей ліцеїстів); систему виховних заходів (зокрема, роботу клубу “Професіонал”. Мета створення клубу - формування професійних здібностей ліцеїстів у позаурочний час. Клуб має три секції: “Клуб Цицеронів або завзятих дебатерів”, “Клуб джентльменів” і “Клуб інтелектуалів”. “Клуб Цицеронів” створено як дебатний клуб, що працює за двома форматами проведення дебатів: форматом Карла Поппера та світовим форматом. Основною формою роботи “Клубу джентльменів” є конкурси, “Клубу інтелектуалів” - гурткова робота та конкурси “Що? Де? Коли?”).

Проміжне вимірювання (1997 р.) дозволило дійти висновку, що перший варіант програми має такі суттєві вади: унаслідок її впровадження не вдалося повністю вирішити жодного завдання щодо забезпечення необхідного рівня сформованості професійних здібностей у майбутніх працівників органів внутрішніх справ (ОВС), а також створити умови для реалізації основних положень особистісно-зорієнтованого навчання.

Провідними ідеями другого варіанта програми стали припущення щодо необхідності: розвитку конвенціональності поведінки ліцеїстів та засвоєння ними соціальної ролі працівника ОВС на засадах знаково-контексної концепції; упровадження в навчально-виховний процес спеціальних курсів, основне завдання яких полягало б у формуванні професійних здібностей; упровадження в навчально-виховний процес системи індивідуалізованої урочної та позаурочної роботи відповідного спрямування. Тому до предметів профільного блоку включено спецкурс “Спеціальна підготовка”, до основних завдань якого були віднесені: розробка діагностичної карти й програми формування професійних здібностей, здійснення на їх основі групової й індивідуальної роботи; ознайомлення ліцеїстів з особливостями навчання в навчально-виховних закладах системи МВС; формування у них первинних уявлень про особливості професійної діяльності працівника ОВС. З метою реалізації завдань спецкурсу “Спеціальна підготовка” поряд із традиційними методами викладання використовується когнітивний тренінг, ділові ігри тощо. При розробці спецкурсу застосовано модульно-рейтингову технологію. До предметів прикладного блоку включено спецкурси “Культура мовлення” і “Людина й культура”, основними завданнями яких є формування здібностей до ділового мовлення і комунікативних здібностей. До системи виховних заходів включено “Курс молодого бійця”, спрямований на опанування ліцеїстами соціальною роллю працівника ОВС в умовах, що наближені до реальних.

На контрольному етапі експерименту виявлено динаміку змін у показниках рівнів сформованості професійних здібностей, що відбулися в його учасників внаслідок експериментально-дослідницької роботи.

Таблиця 1

Окремі результати апробації педагогічних умов

Складові симптомо-комплексу професійних здібностей	Динаміка зрушень у показниках рівнів сформованості окремих складових професійних здібностей в учнів експериментальних (Е1 і Е2) і контрольних (К) класів (у %)											
	Високий рівень			Рівень вище за середній			Середній рівень			Низький рівень		
	Е2	Е1	К	Е2	Е1	К	Е2	Е1	К	Е2	Е1	К
Загальний інтелект	+7,5	+5,3	+1,9	+27,2	+9,5	+2,2	- 28	-14,7	+0,6	-6,7	-0,2	-4,7
Комунікативні здібності	+19,8	+6,9	+5,4	+19,9	+11,4	+8,9	-15,4	+7,6	-12,7	-24,3	-25,9	-1,6
Стійкість до стресів	+16,8	+7,1	+2,5	+24,9	+9,4	+4,9	-7,5	+12,3	+3,7	-34,2	-28,8	-11,1
Здібності до ділового мовлення	+11,2	0	0	+40,1	+2,3	+3	+31,7	+41,8	0	-83	-44,1	-3

Аналіз результатів експериментальної роботи свідчить про те, що всі показники рівнів сформованості окремих складових професійних здібностей в експериментальних класах Е2 (в яких було апробовано 2 варіанти програми) зазнали більш суттєвих позитивних змін, ніж у експериментальних класах Е1 і контрольних класах. Так, встановлено істотні позитивні зрушення у рівнях сформованості когнітивних здібностей учнів експериментальних класів Е2: підвищився рівень розвитку загального інтелекту, перцептивних, мнемічних, атенційних здібностей. Позитивні зміни спостерігаються і у рівнях сформованості комунікативних здібностей учнів експериментальних класів Е2: ліцеїстам стали притаманні такі риси, як ввічливість і шанобливість у стосунках, вони стали краще розуміти психологічні особливості співрозмовника. Констатовано позитивні зміни у рівнях сформованості регулятивних здібностей учнів класів Е2: переважна більшість ліцеїстів правильно оцінюють свій емоційний стан, певною мірою володіють технікою саморегуляції.

На етапі узагальнення результатів експерименту за допомогою критерію χ^2 перевірено

статистичну гіпотезу. З імовірністю 0,95 підтверджено, що є істотна відмінність у рівнях сформованості професійних здібностей в експериментальних і контрольних класах.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що в дорозбудовний період в Україні склався стійкий стереотип ігнорування проблеми здібних дітей. Виявлено, що тільки в 90-ті роки XX ст. в Україні зроблені перші кроки для вирішення проблеми здібних дітей як на державному, так і на практичному рівнях. З'ясовано, що в Україні на сьогодні немає наукових робіт, де б здійснювався ґрунтовний аналіз досліджуваної нами проблеми.

2. Виявлено два підходи до визначення понятійного апарату теорії здібностей: феноменологічний та онтологічний. Доведено доцільність педагогічних досліджень на засадах останнього: розгляд професійних здібностей як системного сполучення загальних і спеціальних пізнавальних, комунікативних і регуляторних здібностей дозволяє виявити основні напрями роботи зі здібними старшокласниками, а визначення етапів розвитку (1 етап – додіяльнісний розвиток здібностей; 2 етап – поява в структурі здібностей операційних механізмів; 3 етап – поява регулюючих механізмів; 4 етап – поява функціональної системи здібностей) дає можливість розробити науково виважену програму їх формування.

3. У процесі аналізу існуючих у педагогіці й психології здібностей теорій виявлено три найбільш впливові напрями: генетичний, середовищний і генотип-середовищний. Основні положення цих підходів виявляються концептуальними основами, на яких ґрунтуються сучасні світові освітні системи, створюючи педагогічно доцільне середовище для формування здібностей у школярів. У країнах далекого зарубіжжя найбільшого розповсюдження набули освітні системи, що побудовані за відбірково-поточною і постановочною освітніми моделями, теоретичною основою яких є генетична парадигма здібностей. З досвіду, накопиченого навчально-виховними закладами, які працюють за цими моделями, певний інтерес становлять рейтингова система оцінювання й механізми ротації. Теоретичною основою моделі профільно-рівневої диференціації є генотип-середовищна парадигма здібностей. Ліцеї як навчально-виховні заклади, що працюють за профільно-рівневою моделлю, мають статус вищого ступеня середньої школи у 11 країнах Європи, а також у деяких країнах Азії, Африки та Латинської Америки. З досвіду, накопиченого європейськими ліцеями, інтерес становить поглиблення диференціації від класу до класу.

4. Виявлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю.

4.1. З'ясовано доцільність *навчання здібних старшокласників за профільно-рівневою освітньою моделлю*. Згідно із законом нормального розподілу в школах, контингент яких комплектується випадковим чином, 68% школярів мають середні здібності, 14% учнів – рівень здібностей відповідно нижчий і вищий за середній, 2% становлять обдаровані діти і 2 % дітей потребують навчання в допоміжних школах. Сказане свідчить як про помилковість радянської “міфології здібностей”, так і, про неможливість створення в загальноосвітній школі адекватного середовища для учнів, здібних до діяльності в конкретній галузі.

4.2. Встановлено доцільність *відбору до юридичних ліцеїв на основі вступних іспитів і тестування*. Професійний відбір до навчально-виховних закладів системи МВС ґрунтується на трьохфакторній моделі Ф.Парсона і здійснюється на основі професіограми юридичної діяльності. Аналіз останньої свідчить, що юридична професія потребує високого рівня сформованості найрізноманітніших здібностей. Тому конкурсні іспити при вступі до юридичних ліцеїв доцільно доповнювати тестуванням. Порівняння тестових методик дозволило дійти висновку про можливість використання при відборі до юридичних ліцеїв тесту Р.Кеттела і тесту “Шкала прогресивних матриць”.

4.3. Виявлено, що при формуванні здібностей визначальна роль належить внутрішній мотивації. З'ясовано, що до педагогічних умов формування внутрішньої мотивації відносяться: динамічний баланс вимог і здібностей; наявність прикладів для наслідування; створення ситуації вільного вибору та умов для співпраці й співтворчості. Доведено, що реалізація *принципів індивідуального підходу, співпраці й співтворчості виявляється можливою на засадах особистісно-зорієнтованого навчання із застосуванням модульно-рейтингової технології*.

4.4. З'ясовано, що “фундаментальний характер” зв'язку здібностей і діяльності, який проявляється у тому, що оптимальні умови для формування професійних здібностей створюються в процесі опанування професією, обумовлює необхідність дотримання принципів діяльнісного підходу. Зроблено висновок про доцільність становлення професійної діяльності у майбутніх юристів уже в ліцеї. Ґрунтуючись на положенні діяльнісного підходу щодо необхідності становлення діяльності в умовах, що максимально наближені до реальних умов її виконання і вимагають рівня розвитку здібностей вищого, ніж актуальний, теоретично обґрунтовано доцільність *реалізації принципів діяльнісного підходу на засадах розвиваючого навчання із застосуванням елементів знаково-контексної технології*.

4.5. Встановлено доцільність забезпечення наступності в роботі юридичних ліцеїв і вищих юридичних навчальних закладів, спрямованої на формування професійних здібностей майбутніх юристів. Одним з основних принципів ефективності систем є принцип діалектичної єдності системи й середовища. У контексті цього принципу педагогічні системи повинні досліджуватись або в тісному зв'язку з освітнім замовленням суспільства, або як підсистеми більш великої педагогічної системи, між якими діють зв'язки наступності. Наступність у роботі юридичного ліцею й університету внутрішніх справ, спрямованої на формування професійних здібностей майбутніх юристів, визначено як двобічний зв'язок, що передбачає створення в ліцеї умов для формування симптомокомплексу юридичних здібностей та опору викладачів університету при підготовці студентів на досягнутий випускниками ліцею рівень сформованості професійних здібностей.

5. Проведена експериментальна робота довела сприятливість теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю і дозволила виявити систему заходів, що забезпечують можливість їх реалізації.

5.1. Доведено доцільність впровадження в навчально-виховний процес спецкурсів “Спеціальна підготовка”, “Людина й культура”, “Культура мовлення”, основне завдання яких полягає у формуванні професійних здібностей. Так, якщо в експериментальних класах Е2, в яких було впроваджено спецкурси, кількість ліцеїстів із високим рівнем сформованості окремих складових симптомокомплексу професійних здібностей збільшилась на 15-20%, то у класах Е1, у яких спецкурси впроваджено не було, - лише на 5–10%.

5.2. Встановлено доцільність здійснення роботи, спрямованої на освоєння ліцеїстами соціальної ролі працівника органів внутрішніх справ, на засадах знаково-контексної концепції. (У класах Е2 число дисциплінарних стягнень у порівнянні з класами Е1 у 1,5 рази менше; 33,75 % учнів класів Е2 після експерименту мають високий рівень сформованості здібностей до саморегуляції, тоді як у класах Е1 – тільки 17,5 %).

5.3. З'ясовано доцільність впровадження в навчально-виховний процес варіанта програми реалізації досліджуваних умов, який включає: предмети профільного блоку (спецкурс “Спеціальна підготовка”, “Правознавство” та ін.); предмети прикладного блоку – спецкурси “Культура мовлення” і “Людина й культура” та ін.); систему виховних заходів (робота клубу “Професіонал”, “Курс молодого бійця” та ін.).

6. У процесі наукового пошуку встановлено, що існує об'єктивна необхідність у подальшому дослідженні всього комплексу питань, що стосуються організації роботи зі здібними до юридичної професії старшокласниками. Зокрема, до подальших напрямів дослідження проблеми формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного

профілю вважаємо за доцільне віднести питання індивідуалізації й диференціації навчання й виховання ліцеїстів, формування в них здібностей до самоорганізації, розвитку мотивації досягнення.

Основний зміст дисертації розкрито у публікаціях автора:

1. Ключко А. М. Дидактичні умови реалізації особистісно-зорієнтованого навчання в ліцеях України // Педагогіка і психологія: Збірник наукових праць ХДПУ. - Вип. 15.-Харків: ХДПУ, 2000.-С. 44-50.

2. Ключко А. М. Дидактичні умови та шляхи розвитку критичності мислення у вихованців ліцею юридичного профілю // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Збірник наукових праць ХДПУ.-Вип. 11.-Харків: ХДПУ, 2000.-С.145 –150.

3. Ключко А. М. Психограма професійно значущих якостей вихованців ліцеїв юридичного профілю // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Збірник наукових праць ХДПУ.-Вип. 14.-Харків: ХДПУ, 2000.-С.140 – 145.

4. Ключко А. М. Розвиток адекватної професійної мотивації у вихованців ліцеїв юридичного профілю // Теорія та методика навчання та виховання: Збірник наукових праць ХДПУ.-Вип. 7.-Харків: ХДПУ, 2000.- С.139 – 147.

5. Гавриш І. В., Ключко А. Н. Понятійно-терминологический апарат психологии одаренности: проблемы, решения //Вісник Харківського художньо-промислового інституту: Вип.2. - Харків: ХХПІ, 2000.-С. 136-138.

6. Гавриш І. В., Ключко А. М., Макагон О. Е. Актуальні питання підготовки майбутніх фахівців // Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: Збірник доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава, 2000.- С. 159 – 162.

АНОТАЦІЯ

Ключко А. М. Педагогічні умови формування професійних здібностей вихованців ліцеїв юридичного профілю. - *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. - Криворізький державний педагогічний університет, Кривий Ріг, 2001.

Дисертація присвячена питанням формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю. Здійснено систематизацію сучасних наукових підходів до проблеми здібностей. Теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування професійних здібностей у вихованців ліцеїв юридичного профілю. До них віднесено: організацію навчання й виховання здібної до юриспруденції молоді за профільно-рівневою освітньою моделлю;

здійснення конкурсного відбору серед абітурієнтів; формування професійних здібностей у контексті особистісно орієнтованої парадигми на принципах діяльнісного підходу, педагогічної взаємодії, співпраці й співтворчості; забезпечення наступності в роботі юридичних ліцеїв і вищих юридичних навчальних закладів.

Ключові слова: здібності, педагогічні умови формування професійних здібностей; симптомокомплекс здібностей до юридичної діяльності, юридичний ліцей, шляхи формування професійних здібностей у ліцеїстів.

АННОТАЦИЯ

Ключко А. Н. Педагогические условия формирования профессиональных способностей у воспитанников лицеев юридического профиля. - *Рукопись*.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. - Криворожский государственный педагогический университет, Кривой Рог, 2001.

Диссертация посвящена вопросам формирования профессиональных способностей у воспитанников лицеев юридического профиля. Осуществлена систематизация современных научных подходов к проблеме способностей. Выявлены существенные отличия указанных подходов в трактовке основных понятий теории способностей, определении структуры профессиональных способностей, уровней и этапов их развития. Доказана целесообразность осуществления педагогических исследований в контексте онтологического подхода, так как понимание профессиональных способностей как системного объединения общих и специальных познавательных, коммуникативных способностей и способностей к регуляции даёт возможность четко определить их компонентный состав, а определение этапов формирования - разработать научно обоснованную программу формирования отдельных способностей, что входят в симпто-мокомплекс юридических способностей.

В процессе научного анализа существующих в педагогике и психологии способностей концепций и теорий выявлены три наиболее влиятельных подхода: генетический, который в детерминации способностей человека отводит основную роль наследственности, средовой, представители которого считают определяющим фактором развития психических способностей внешние условия и генотип-средовой, приверженцы которого считают, что уровень развития способностей определяется как наследственными факторами, так и влияниями среды. Выяснено, что основные положения указанных теорий нужно рассматривать как

концептуальную основу, на которой базируются образовательные системы, создавая педагогически целесообразную среду для формирования способностей у учеников.

Представлена сравнительная характеристика (по параметрам эффективности процесса формирования способностей) основных образовательных моделей - отборочно-поточной, постановочной, профильно-уровневой, модели "смешанных способностей". Теоретически обоснована необходимость организации обучения и воспитания способных старшеклассников в соответствии с моделью профильно-уровневой дифференциации.

Выявлено, что в мировой образовательной практике наиболее распространенным типом средних общеобразовательных учебно-воспитательных учреждений, в которых реализуется модель профильно-уровневой дифференциации, является лицей. Современные лицеи имеют статус престижных учебно-воспитательных учреждений, целью которых является подготовка интеллектуальной элиты, в 11 странах Европы.

Выяснено, что идея создания в Украине лицеев юридического профиля возникла в процессе поиска эффективных путей реформирования системы юридического образования. Сегодня в нашей стране работают лишь четыре лицея юридического профиля. Юридический лицей в г. Харькове основан в 1996 г. Приоритетным направлением учебно-воспитательной деятельности лицея определена задача формирования профессиональных способностей на базе общеобразовательной подготовки способных к юридической профессии старшеклассников. Теоретически обоснованы и экспериментально апробированы педагогические условия формирования профессиональных способностей у воспитанников лицеев юридического профиля: организация обучения и воспитания в соответствии с моделью профильно-уровневой дифференциации; осуществление конкурсного отбора среди абитуриентов на основе вступительных экзаменов и тестирования; формирование профессиональных способностей на принципах индивидуального подхода, педагогического взаимодействия, сотрудничества в контексте личностно ориентированной парадигмы с использованием элементов знаково-контекстного обучения; формирование профессиональных способностей на принципах деятельностного подхода в контексте теории развивающего обучения; обеспечение преимущества в работе юридических лицеев и высших юридических учебных заведений. Разработана и научно обоснована программа реализации педагогических условий формирования профессиональных способностей у воспитанников лицеев юридического профиля в урочной и внеурочной учебно-воспитательной работе.

Ключевые слова: способности, педагогические условия формирования профессиональных способностей; симптомокомплекс способностей к юридической деятельности, юридический лицей, пути формирования профессиональных способностей у воспитанников лицеев юридического профиля.

ANNOTATION

Klochko A.N. Pedagogical Conditions of Forming of Professional Capacities of Jurisprudence Lyceum Pupils – *Manuscript*.

Thesis for a candidate's degree by speciality 13.00.04 –theory and methodics of teaching of vocational training. - Kryviy Rih State Pedagogical University, Kryviy Rih, 2001.

Thesis is devoted to the problem of forming of capacities of jurisprudence lyceum pupils. Systematization of the modern scientific points of view to the matter of capacities has been worked up. Comparative characteristic of the principal educational models has been done by the parameters of the effectiveness of senior teenager capacities forming. Pedagogical conditions of forming of professional capacities of jurisprudence lyceum pupils - organization of teaching and bringing up youth, gifted in jurisprudence, by profile graded educational model; using of competition in selection from teenagers; forming of professional capacities in the context of individual oriented paradigm as a principal of pedagogical co-operation, interaction and creation; guaranteeing of continuity in working of jurisprudence lyceums and high educational establishments – have been theoretically founded and practically verified.

Key words: capacities, pedagogical conditions of forming of professional capacities, symptomocomplex of capacities for jurisprudence activity, jurisprudence lyceum, forming of professional capacities of lyceum pupils.

Підп. до друку 19.05.2001. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60х84/16. Умов. друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0.
Тираж 100 прим.

Дільниця оперативного друку
Національного університету внутрішніх справ.